

Педагогіка як засіб творення особистості фахівця вищої школи

Соціально-економічні перетворення, що здійснюються в Україні, зумовили значні зміни у системі освіти, у тому числі і вищої освіти, зокрема: змінюється її організаційна структура, з'являються нові типи вищих закладів освіти, форми їх фінансування тощо. Стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі, його пріоритетні напрями, основні шляхи і принципи реалізації визначає Державна національна програма «Освіта». Вища освіта визначається у документі як така, що покликана сприяти формуванню інтелектуального потенціалу нації, всебічному розвитку особистості як найвищої цінності суспільства, стає могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, сприяє відтворенню продуктивних сил України. Вищій школі, з одного боку, необхідно враховувати соціально-економічне замовлення на фахівця з вищою освітою і в цьому розумінні постійно звіряти свої кроки з розвитком суспільства, оцінювати ефективність своєї роботи насамперед по конкурентоспроможності своїх випускників. З другого боку, вищі заклади освіти одержали змогу самостійно визначати свої завдання, що сприяє вдосконаленню системи вищої освіти в цілому. Глобальні зміни суспільно-політичних та економічних відносин, несформованість ринку праці потребують подальшого розвитку системи вищої освіти на нових законодавчих і методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців. За таких умов постає завдання формування нової генерації науково-педагогічних кадрів, підвищуються вимоги до підготовки викладачів вищої школи, які мусять відповідати новим вимогам суспільного життя. Саме тому сьогодні у багатьох вищих закладах освіти непедагогічного профілю створюються кафедри педагогіки і психології, котрі, з одного боку, сприяють педагогізації студентства, а з іншого, спрямовані на створення ефективного психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищій школі, поліпшення психолого-педагогічної підготовки її викладачів. Психолого-педагогічна компетентність викладачів вищої школи як вихователів (незалежно від того, які навчальні дисципліни вони викладають) виступає гарантом їх спроможності здійснювати комплексний підхід до організації навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти, враховувати особливості не лише розумового, а й трудового, морального, естетичного, фізичного розвитку майбутнього фахівця, створювати

умови для розвитку його творчого потенціалу, особистісної і професійної реалізації і самореалізації в освітньому процесі. Академік І.А.Зязюн слушно зауважує, що проблеми духовного розвитку людини сьогодні, по суті, стали обов'язковою умовою виживання суспільства. Усі наші сучасні біди мають, як правило, одну причину – дефіцит культури і моральності, дефіцит доброти і милосердя, краси людських стосунків [2-21]. Всебічний гармонійний розвиток особистості майбутнього фахівця неможливий поза студентським гуртом, без його сприятливого впливу на індивіда. Саме тому, як зазначає професор А.М.Алексюк, питання взаємин індивіда і студентського гурту – одне з найскладніших в історії педагогічної думки, у практиці навчання, освіти і виховання [1 – 304]. Крім того, він підкреслює, що у вирішенні основного завдання вищого закладу освіти – забезпеченні всебічного, гармонійного розвитку майбутніх фахівців – спостерігаються дві яскраво виражені, суперечливі й водночас тісно пов'язані між собою тенденції. Суть їх полягає у тому, що багатство змісту й форм вияву навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти, розмаїтість інформації, яка надходить до студентів, форм організації їхнього гуртового життя, участі у виробничій праці, суспільно-політичній діяльності створюють сприятливі умови для всебічного гармонійного розвитку особистості, разом з тим, завдання професійної освіти (монотехнізм), вузький професіоналізм, утилітарність навчальних планів, характерні для окремих спеціальностей і програм, відсутність вільного позалекційного часу в студентів для задоволення своїх непрофесійних інтересів і потреб – усе це гальмує всебічний розвиток особистості майбутнього спеціаліста. Чимало студентів використовують свій вільний час цілковито для підготовки до практичних, лабораторних занять, для вирішення хоча й дуже важливих, але все ж вузькопрофесійних завдань. Внаслідок цього вищий заклад освіти на практиці сприяє односторонній професійній орієнтації студентів, далеко не повною мірою реалізуючи мету всебічного гармонійного розвитку особистості. Тому, підкреслює професор А.М.Алексюк, одне з найважливіших завдань практичної і теоретичної педагогіки вищої школи полягає в тому, щоб знайти шляхи і засоби для усунення цього протиріччя [1-305].

Всебічний і гармонійний розвиток майбутнього спеціаліста, на наш погляд, безпосередньо пов'язаний з розвитком його творчого потенціалу. Саме тому важливого значення набуває проблема професійно-творчої підготовки фахівця вищої школи. *Професійно-творчу підготовку* фахівця вищої школи ми розглядаємо як цілісний процес його особистісного і професійного становлення, який забезпечує умови для самореалізації в навчально-пізнавальній і виховній діяльності та подальший розвиток особистісних і професійних якостей, які

сприяють успіху в творчій професійній діяльності. Професійно-творча підготовка майбутнього фахівця є умовою його гармонійного і всебічного розвитку на етапі навчання у вищому закладі освіти, оскільки в процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості, здійснюється їх розвиток, а сам процес впливає на його результат, який виражається не тільки предметне, а й у зміні самого суб'єкта творчості. Рівень розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця позначається не тільки на його професійній діяльності, а й на самому процесі його життя, самореалізації як засобу самоутвердження через самовираження і саморозвиток. При цьому зазначимо, що в різних видах активності особистості (пізнавальній, світоглядній, трудовій, комунікативній і емоціональній) зберігається (тобто є інваріантною) її творча суть: пошуково-перетворююча спрямованість. Базою будь-якої творчості є конкретні знання, уміння і навички. Це положення має суттєве значення для вирішення проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців. Саме тому, професійно-творча підготовка майбутнього фахівця апріорі забезпечує розвиток якостей, в яких проявляється відношення суб'єкта до світу і до самого себе, його спосіб самоствердження, вища ступінь активності. Основою професійно-творчої підготовки є навчально-пізнавальна діяльність студента, спрямована на розв'язання діалектичного протиріччя між "старим і новим", у якій долаються межі наявної діяльності, змінюються пороги розпредмечування. Зазначимо, що творчість виступає тільки у взаємозв'язку продуктивного і репродуктивного, вона включає не тільки безпосередньо результативні дії, але й мотиви, відношення, погляди, переживання, самосвідомість. Саме мотиви є стимулом дій механізму творчості, а тому результати творчої діяльності не завжди є соціальне значущими і новими у прямому розумінні цих слів. Студентська творчість, самодіяльна, індивідуальна творчість "для себе" не має, як правило, суспільної цінності. Новизна тут полягає в самостійному підході до створення вже відомого, в індивідуальному відкритті.

Ефективність професійно-творчої підготовки значною мірою залежить від урахування при організації навчального процесу основних *закономірностей* і *етапів* творчого процесу: творчі акти винахідників, вирішення проблем вченими, творча навчальна діяльність студентів, навчальна науково-дослідницька діяльність мають однаково психологічну структуру (пошуки і комбінації різних елементів, відбір найбільш значущих варіантів, який має за мету досягнення нової якості). Професійно-творча підготовка спеціаліста повинна здійснюватися з урахуванням окремих етапів творчого процесу, оскільки основним етапам творчого процесу відповідають різні складові кінцевого продукту творчої діяльності студентів, що забезпечує можливість педагогічного управління і самоуправління цим процесом. Нами розроблено

психолого-педагогічну структуру творчої навчальної діяльності, яка враховує закономірності творчого процесу (бажання, жива зацікавленість, ентузіазм, потяг до формулювання проблеми, психологічна готовність до її вирішення; наявність знань, умінь та навичок, необхідних для чіткого усвідомлення і формулювання завдання; зосередження зусиль та пошуки додаткової інформації для розв'язування завдання. На цьому етапі завдання може бути або вирішено, або ні. Якщо завдання не вирішується, відбувається перехід до наступних етапів: інкубація – уявний відхід від вирішення проблеми, переключення на інші види діяльності; еврика, осяяння або інсайт – це не завжди розв'язок, а може лише перший крок до розв'язання завдання, за яким будуть необхідні інші; перевірка) [3-98].

Ми дійшли висновку, що закономірності розвитку творчого потенціалу особистості накладають певні вимоги на викладання і зміст навчальної дисципліни, на організацію творчої навчально-пізнавальної діяльності студентів. Вимоги до *викладання навчальної дисципліни*: програма з предмета повинна враховувати детально і поглиблене вивчення найбільш важливих вузлових проблем, ідей і тем, які сприяють розвитку пошуково-перетворюючого стилю мислення; викладання навчальної дисципліни повинно забезпечувати якісне засвоєння базових знань, умінь і навичок, передбачати розвиток дивергентного мислення і навичок його практичного застосування, що дозволяє переосмислити одержані знання та генерувати нові ідеї; необхідно забезпечувати студентам можливість одержувати нову інформацію, прищеплювати їм потяг до самостійного набуття знань; наявність відповідного матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, надання студентам можливості вільного використання відповідних літературних, наукових і навчальних джерел; заохочення в процесі викладання ініціативи та самостійності у навчанні та розвитку; надання особливої уваги діяльності по розвитку здатності до творчості та виконавської професійної діяльності; сприяння в процесі викладання розвитку свідомості та самосвідомості студентів, розумінню ними своїх зв'язків з іншими людьми, природою, культурою тощо. Вимоги до *змісту навчального курсу*: зміст навчального матеріалу повинен виходити за межі загальноприйнятих програм, відрізнятися більшим рівнем узагальненості, враховувати інтереси студентів, стиль і темп засвоєння ними знань, залишати студентам можливість більш глибокого проникнення у сутність тієї чи іншої вивченої теми. Вимоги до *організації навчально-пізнавальної діяльності*: ефективне використання навчального часу для підвищення рівня знань, умінь і навичок студента; розвиток творчого мислення студентів та оволодіння ними навичками дослідницької діяльності; одержання студентом нових ідей і результатів, узагальнень (як об'єктивно нових, так і суб'єктивно нових); прояв індивідуальних досягнень

у когнітивній сфері; створення власного досвіду професійної діяльності і апробація його на практиці.

Риси творчої особистості найбільш ефективно формуються в процесі дослідницької діяльності. За таких умов метою будь-якої навчально-пізнавальної діяльності студентів повинно бути пробудження активних дослідницьких інтересів, що можливе в процесі розв'язання навчально-творчих задач. Ми виходили з визначення навчально-творчої задачі як такої форми організації змісту навчального матеріалу, за допомогою якої викладач створює студентам творчу ситуацію, прямо чи опосередковано задає мету, умови та вимоги до навчальної творчої діяльності. Ми вважаємо, що навчальні та навчально-творчі задачі мають істотну різницю. Навчальна задача як форма організації змісту навчального матеріалу передбачає діяльність студента після того, як сформульовані мета та умова задачі. Навчально-творча задача передбачає діяльність у два етапи: формулювання проблеми та її розв'язок. Тому навчально-творча задача задається, як правило, метою діяльності і вимогами до неї. Спільне для навчальних та навчально-творчих задач полягає в тому, що при їх розв'язуванні можуть створюватись для студентів як репродуктивні, так і власне творчі ситуації. Ми пропонуємо таку класифікацію навчальних і навчально-творчих задач, яку можна використовувати при організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Задачі на виявлення протиріччя, проблемне бачення:* навчальні задачі – задачі схованого питання, задачі на конструювання задачних ситуацій, задачі на викриття уявних протиріч; навчально-творчі задачі – задачі-головоломки, задачі-проблеми, парадокси, антиномії, задачі на формулювання проблем. *Задачі з відсутністю повної інформації:* навчально-творчі задачі – задачі на уточнення мети, умови, вимог та обмежень; з недостатньою вихідною інформацією, з надмірною інформацією, з вихідною інформацією, яка містить протиріччя; задачі, в яких практично відсутня вихідна інформація, а є тільки мета діяльності. *Задачі на прогнозування:* навчально-творчі задачі – задачі на прогресивні екстраполяції, на регресивні екстраполяції, на безпосереднє висунування гіпотези, оригінальної ідеї. *Задачі на оптимізацію:* навчальні задачі – задачі на вибір оптимального розв'язку; на оптимізацію процесу, функціонування об'єкту; задачі на оптимізацію витрат, засобів діяльності. *Задачі на рецензування:* навчальні задачі – задачі на критичний аналіз прочитаного; на виявлення помилок; на перевірку результату; на оцінку процесу і результату діяльності. *Задачі на розробку алгоритмічних і евристичних розпоряджень:* навчальні задачі – задачі на розробку алгоритму та його виконання; навчально-творчі задачі – задачі на виявлення найбільш ефективних евристик; задачі на розробку евристичних розпоряджень, правил. *Логічні задачі:* навчальні задачі – задачі на описування явищ, процесів, на

визначення понять, доведення; навчально-творчі задачі – аналітико-синтетичні задачі на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. *Задачі на складання протилежних задач:* навчальні задачі – задачі на пошук засобу розв'язку, котрий є протилежним найбільш очевидному; задачі, які потребують засобу розв'язку від кінця до початку. *Дослідницькі задачі:* навчально-творчі задачі – експериментальні задачі; задачі на моделювання, формалізацію, застосування математичних методів, на застосування принципів системності, доповненості, історизму тощо; графічні задачі. *Задачі на винахідливість:* навчально-творчі задачі – задачі на пошук нового конструкторського вирішення; на винахід нових конструкцій нових засобів діяльності; нових речовин. *Задачі на управління:* навчально-творчі задачі – задачі на розробку мети, стратегії діяльності; на планування, організацію діяльності; на нормування часу діяльності; на оцінку результатів. *Задачі на комунікативність:* навчальні задачі – задачі на розподіл обов'язків у процесі колективної діяльності за зразком; задачі на спілкування; навчально-творчі задачі – задачі на розподіл обов'язків у процесі колективної творчої діяльності; задачі на пошук засобів співробітництва. *Задачі на розвиток фантазії та уяви:* навчально-творчі задачі – просторові задачі; задачі та завдання на описання явищ, їх наслідків і передумов [3-109].

Література.

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Сисосва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. – Х.-К.: Книжкове вид. "Каравела", 1998. – 150 с.